

школі і муз. училищі по класу фортепіано. Потрапив у клас професора Ленінгр. консерваторії, відомого органіста і піаніста Ісайї Браудо, який став його учителем, що й визначило його дальший шлях як органіста.

У червні 1944 Д. разом з сім'єю повернувся до Києва і продовжив навчання у Київ. консерваторії по класу фортепіано у А. Луфера. Але бажання стати органістом перемогло, і 1947 він перевівся до Ленінгр. консерваторії у клас проф. І. Браудо, де навч. по класу фортепіано та органа. Був відмінником навчання.

1951, закінчивши консерваторію по класу фортепіано, за розподілом приїхав до Львова, де працював солістом-піаністом та концертмейстером Львів. філармонії, а згодом — педагогом по класу фортепіано у спец. муз. школі при Львів. консерваторії і навч. в аспірантурі по класу органа при Ленінгр. консерваторії, яку закін. у 1955. З 1961 працював старшим викладачем Львів. консерваторії ім. М. Лисенка.

Виконавча діяльність Д. як органіста почалася з 1962. В його репертуарі — твори Й.-С. Баха, Г.-Ф. Генделя, А. Вівальді, Ц. Франка, Д. Букстегуде, М. Регера, Л. Яначека, Л. Бьольмана, О. Чишка, Ф. Колесси та ін. класичних і сучасних композиторів. Органні концерти Д. регулярно відбувалися у Домському соборі (Рига), у залах Київ. будинку органної музики, Талліннської, Ленінгр. та Єреванської філармоній. Виступав у Омську, Іркутську, Новоси-

бірську, Красноярську, Казані, Ташкенті, Баку, Тбілісі та ін. Містах колишнього Рад. Союзу.

Д. багато і плідно співпрацював з видатними вокалістами (О. Басистюк, Н. Руденко, І. Кушплером, Т. Калустян), хорами (Львів. хоровою капелою "Трембіта", дит. хором "Дударик"), оркестрами (Литовським і Львів. симфонічними, Львів. камерним та ін.).

Одночасно займався методичною (методика навчання гри на фортепіано) і теоретичною (фундаментальне дослідження про І. Браудо) роботою, брав участь у наук. конференціях. Інтенсивну концертну діяльність Д. поєднував з викладацькою роботою як піаніст і органіст. Його учнями у Львів. консерваторії були нині відомі укр. мистецтвознавці (А. Терещенко), піаністи та органісти (засл. артистка З. Максименко, К. Білинська; О. Борзенко, І. Немира, І. Цайц).

Велику роль у житті Д. відіграло збирання книг — він створив унікальну приватну б-ку.

Земний шлях Д. завершився 6 червня 1988 у Львові; похований на Янівському кладовищі.

*О. А. Брайчевська,
С. М. Брайчевський.*

ЗИЗАНІЙ (Зизаній-Тустановський) Лаврентій Іванович (кінець 50-х—поч. 60-х рр. 16 ст., с. Потелич, тепер Жовківського р-ну Львів. обл. — не раніше 1634, м. Корець, тепер Рівнен. обл.) — книжник-богослов, педагог, мовознавець, церк. діяч.

Походив з сім'ї дрібного шлях-

тича, родові прізвище якого Кукіль, у перекладі грецькою мовою — Зизаній — бур'ян. Щодо приставки “Тустановський”, то це більш пізніє родові прізвище Кукілів. На шляхетство Зизаніїв вказує родовий герб — “Пилява”. Але існує думка, що це була все ж міщанська сім'я, яка, ймовірно, займалася млинарством. Лаврентій і його брат Стефан (бл. 1570—1600) — письменник і освітній діяч — прізвищем Тустановський користувалися зрідка, хіба що у підписах, а називали себе Зизаніями.

Поширеною є думка, що Лаврентій був вихованцем братської школи львів. Успенського братства. Але в каталозі школи за 1586—90 його прізвища немає. За ін. версіями освіту Лаврентій здобув у Острозькій слов'яно-греко-латинській колегії або в Ярославській єзуїтській колегії (Галичина), закладеній Софією Костковою та Анною Острозькою.

Добре оволодівши мовами, особливо грецькою, З. став активним діячем братського руху. Саме як вчений і мислитель він сформувався у Львів. братстві, де був дидакалом та проповідником (до 1592). Залишити місто та податися до братської школи в Бресті З. змусили переслідування Львів. братства з боку єпископа Гедеона Балабана. Однак брестська школа існувала лише до 1595. Потім учений поїхав до Вільна, де, влаштувавшись учителем братської школи, активно працював над наук. творами. Тоді ж як учасник братського руху З. брав участь у право-

славному Берестейському соборі 1596.

У віленський період життя (1592—97) він активно займався мовознавчою діяльністю. Необхідність філол. студій була викликана його практичною діяльністю як педагога братських шкіл. Викладання світських наук вимагало розробки слов'ян. та укр. термінології, зокрема філософсько-релігійної. З. першим почав перекладати книжки слов'ян. лексики нар. мовою. У 1596 у Вільні вийшло два його підручники — буквар (або азбука) “Наука ку читаню и разумѣню писма словенскаго: ту тыж о святой троици и о вѣчловѣченіи господни” з додатком — “Лексис, сирѣчь реченія вѣкратѣцѣ събранны и из словенскаго языка на простый рускій діалектъ истолкованы Л. З.”, який був першим тлумачним церковно-слов'ян. словничком, справжньою маленькою енциклопедією, що містила 1061 термін; “Грамматіка словенска съвершеннаго искусства осми частій слова и иных нужд-ных”. Цей підручник, фундаментальніший і досконаліший, відіграв значну роль у поширенні грамотності та розвитку укр. нар. мови. Протягом багатьох років він був учбовим посібником для братських шкіл. В оригіналі і в рукописних копіях його використовували не лише у Литві, Білорусії та Україні, але й у Москві. Поява цих видань мала непересічне значення, оскільки полегшувала розуміння книжної мови, робила її доступною для простого люду.

Крім навчання читанню, зга-

дувані підручники мали ще одну мету — подати перші основи релігії. Про це свідчить уміщена в кінці букваря стаття Стефана Зизанія, в якій зазначалося, що це не тільки буквар, але й поч. підручник із предмета науки віри. Лаврентій і Стефан З. — відомі противники папства — прагнули викласти в букварі головні догми православної церкви. Окрім цього, “Лексис” З. був джерелом для азбук і алфавітів, що видавалися у 17 і 18 ст., зокрема для Памва Беринди [між 1555-60—13(23).07.1632], який 1627 видав “Лексіконъ славеноросскій и именъ тлькованіє”, куди “Лексис” З. увійшов майже повністю.

1597 його запросив князь Богдан Соломирецький (кричевський староста) у Баркулаб (Білорусія) домашнім учителем руської грамоти та грецької мови для сина Богдана. 1.09.1600, коли вчителем латинської мови був запрошений Максим Смотрицький, З. виїхав до Галичини з рекомендаційним листом князя до Львів. братства. Зі Львова до м. Ярослава (Галичина, тепер Польща) як домашнього вчителя для своїх дітей (Костянтина та Івана) З. запросив князь Олександр Костянтинович Острозький. Після його смерті (2.12.1602) княгиня Анна Костчанка (Косткова), котра була прихильницею латинського обряду і хотіла повернути синів до своєї віри, прогнала вчителя зі свого дому і з ярославської церкви, де той був протоіереєм і проповідником.

Про долю З. протягом наступних 10 років немає ніяких відомо-

стей.

Є документальний запис 10.05.1612 про дарування князями Корецькими (Анною та Йоахимом) церкви (м. Корець на Волині) з приходом та земельними доходами протопопові Лаврентію Зизанію-Тустановському, відомому на той час як “муж благоговейный, словеснейший дидакал и витія”, визнаний знавець грецької, літератор і перекладач, ревнотний захисник православ’я. З часу протопопства З. в Корці залишилася в рукописі його проповідь “Поученія при погребі Софії, княгині Чарториської”, виголошена на її похоронах 18.05.1618. Рукопис свідчить про велику майстерність автора як полеміста й проповідника.

Близько 1619—поч. 1620 З. прибув до Києва, де став членом наук. гуртка Лаврської друкарні, засн. архімандритом Єлисеєм Плетенецьким (бл. 1554—29.10.1624), який і запросив З. до себе як перекладача та редактора. У цей період тут працювали такі видатні діячі, як Захарія Копистенський (?—21.03.1627), Іов Борецький (?—12.03.1631), Памво Беринда. Разом з ін. З. звірив з грецьким оригіналом текст твору Іоанна Златоуста “Бесѣды на 14 посланій ...”, видані 1623, переклав з грецької на церковнослов’янську мову Андрія Кесарійського “... Андреа архієпископа Кесарія Каппадокійска тлькованіє на апокаліпсій ... Іоанна Богослова ...” (1625). Водночас З. викладав у Київ. братській школі.

Окрім перекладацької та пед.

діяльності, З. уклав свій основний філософсько-релігійний твір, відомий під назвою “Великий Катехізис”. Існує думка, що цей твір був створений під час перебування З. у Москві (1.04.1626—лютий 1627).

“Великий Катехізис” З. мав декілька призначень: був знаряддям під час полеміки з католиками і протестантами; посібником при вивченні основ православно-го віровчення для братських шкіл; містив нові відомості в галузі історії, природознавства, астрономії. З певних міркувань автор не міг надрукувати його у Києві. Після того, як був убитий Йосафат Кунцевич (ревносний прибічник унії), православні з тактичних міркувань утримувалися від загострення полеміки. Крім того, твір містив неортодоксальні думки і автор, можливо, сподівався, що його легше буде видати в Москві.

Офіційно З. із двома синами (Іваном та Олександром) прибув до Путивля 24.04.1626 як корецький протопіп (очевидно, працюючи в Києві, він залишався священником у Корці) за пожертвами. На той час існувала практика поїздок західноруських священників до Москви за пожертвами на потреби православної церкви. 7.06.1626 він був з почесною та увагою зустрінутий у Москві. А 20.06.1626 З. прийняв рос. цар Михайло Федорович, якому він подарував свій переклад “Толкованія Апокаліпсиса”. 27 червня його з синами прийняв патріарх Філарет. У липні З. разом із синами був відпущений у Троїцько-Сергієвський мо-

настир на богомілья. 1 листопада він був переведений до Китай-города, ближче до Кремля. Все це свідчить про зацікавленість Москви особою З., зокрема його твором.

“Катехізис”, написаний західноруською мовою (так називали укр. і білоруську мови у Москві), З. віддав патріархові 1.01.1627. Рукопис було передано для перекладу моск. справщику ігумену Іллі. Переклад і редагування “Катехізису” було зроблено досить швидко. Вже наприкінці січня 1627 він був надрукований. З. не впізнав власного твору, настільки він змінився після перекладу, був обурений і принижений у своїх авторських правах. Це призвело до того, що 18—20.02.1627 патріарх Філарет зібрав конференцію з обговорення “Катехізису”, де були присутні як світські, так і духовні особи. Розмову з З. вели ігумен моск. Богоявленського монастиря Ілля, книжний справщик Григорій Онисимов, князь І. Бор. Черкаський, думний дяк Федір Лихачов. Хоча автор гаряче відстоював свої погляди, та в результаті обговорення, відомого як “Пренія”, мусив погодитися з правками моск. сторони. Зокрема, авторську назву “Катехізису” — “Оглашеніє”, патріарх Філарет змінив на “Беседословіє”. “Пренія” засвідчили глибоку різницю двох світоглядів, православних в основі, але вихованих на різній л-рі, і знаменували остаточну перемогу моск. книжників. Тому вже надруковану книжку не було випущено в обіг. Частина тиражу спали-

ли, а примірники, що збереглися, не мали вихідного аркуша. Сам З. наприкінці лютого 1627 виїхав з Москви без надрукованих примірників “Катехізису”, але щедро нагороджений урядом (12 саней подарунків від царя і патріарха та 6 стрільців, які супроводжували його до Калуги).

Спроба вченого, хоча і невдала, надрукувати свій твір у Москві, означила час, коли західно-руська (укр. книга) не тільки проникла до руської столиці в готовому вигляді, а й друкувалася в моск. друкарнях.

Повернувшись до Києва, З. разом із случьким протопопом Андрієм Мужилівським рецензував “Апологію свого путешествія на Восток” Мелетія Смотрицького, видану у Львові 1628. На київському соборі 12.08.1628 З. виклав 105 пунктів звинувачень проти книжки М. Смотрицького і власноручно розписався на рішенні собору, який осудив “Апологію”.

Остання документальна згадка про З. датується 8.02.1634. У Луцькій міській книзі зроблено відмітку, що вчений-богослов звернувся через свого приятеля Миколая Федоровича до намісника підстароства Луцького з проханням захистити його право на власність, подаровану йому князями Корецькими. Особисто він не міг прийняти через поганий стан здоров'я.

Життєвий шлях З. був складним, насиченим творчими пошуками. Постать книжника-мислителя сприймалася сучасниками неоднозначно. Як православного

діяча братського руху його переслідували і католики, і уніати. Він був високоосвіченою людиною, добре обізнаною із західноєвроп. наукою, що відображено в його філософсько-релігійних і філол. творах. Православні звинувачували його в протестантизмі та раціоналізмі (за надто велику увагу до явищ земної природи, за намагання олюднити Бога та обожити людину). Не отримавши церковного визнання, його “Великий Катехізис” поширювався в рукописних списках із додатком його обговорення (т. з. “Пренія”) серед старообрядців, які тричі видавали його у Гродно (1783, 1787, 1788), перевидали у Пскові 1874.

Творчість З. мала ренесансно-гуманістичну реформаційну спрямованість, була проникнута бажанням зрозуміти навколишній світ і донести своє розуміння та знання до людей, закликала до активної творчої праці, доброчинства.

Тв.: Наука ку читаню и разумѣню писма словенскаго: ту тыж о святой троици и о вѣчловѣченіи господни. — Вільно: Братська друкарня, 1596; Грамматика словенска съвершеннаго искусства осми частій слова и иных нуждних. Новосъставленна Л. З. — Вільно: Братська друкарня, 1596; Книга, глаголемая по-гречески катихисис, по-литовски оглашение, руским же языком нарицается бесѣдословіем ... — Гродно, 1788.

Лит.: Энциклопедический словарь / Издатели Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. — СПб., 1894. — Т. 12-А. — С. 585; Новый энцикло-

педический словарь / Издатели Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. — СПб., Б. г. — Т. 18. — С. 716—717; Православная богословская энциклопедия. — Пг., 1904. — Т. 5. — С. 697—699; Українська загальна енциклопедія: Кн. знань в 3-х т. — Львів, Б. р. — Т. 2. — С. 55—56; Русский биографический словарь. — Пг., 1916. — Т. 7. — С. 372—373; Ільїнський Ф. Лаврентій Зизаній Тустановський и его сочинение Большой Катихизисъ // Волинскія епархіальныя ведомости. — 1890. — № 1—5; Харлампович К. В. Западнорусскія школи. — Казань, 1898. — С. 382—384; Його ж. Западнорусскіе церковніе братства и их просветительная деятельность в конце 16—17 в. — Б. м, Б. г.; Возняк М. С. Причинки до студій над леканьями Л. Зизанія. — Львів, 1908; Його ж. Грамматика Лаврентія Зизанія з 1596 року. — Львів, 1911. — С. 9—87; Харлампович К. В. Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь. — Казань, 1914. — Т. 1. — С. 104—108; Махновець Л. Є. Давня українська література (XI—XVIII ст.) // Українські письменники: Бібліографічний словник. — К., 1960. — Т. 1. — С. 346—349; Ботвинник М. Лаврентій Зизаній. — Минск, 1973; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576—1636). — К., 1990. — С. 90; Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI—п. п. XVII ст.). — К., 1990. — С. 359—363; Митрополит Євгеній (Болховитинов). Словарь исторический о бывших

в России писателях духовного чина греко-российской церкви. — М., 1995. — С. 187—189; Огородник І. В., Русин М. Ю. Українська філософія в іменах. — К., 1997. — С. 95—98.

Автограф: Анушкин А. Тайны старопечатной книги. — Симферополь, 1972. — С. 17.

Н. І. Мельник.

КАЙНДЛЬ Раймунд Фрідріх (31.08.1866, Чернівці — 15.03.1930, м. Грац, Австрія) — австр. етнограф, археолог, історик і фольклорист.

Н. у сім'ї вчителя, який був музикантом, художником, дрібним промисловцем (мав у Чернівцях млин та фабрику кахлів). Його дід походив з Нижньої Австрії, а баба — з м. Франкфурта-на-Рейні у Німеччині. Дружина — Людмила Кайндль, родом з Гуцульщини.

Закінчив гімназію у Чернівцях (1885), вивчав історію в Чернів. ун-ті, працював деякий час учителем. 1893 отримав наук. ступінь доктора історії. Був професором австр. історії в Чернів. ун-ті (1896), деканом істор. ф-ту, ректором ун-ту (1912—13). За заслуги в галузі укр. етнографії обраний дійсним членом НТШ у Львові (1911). У 1915 переїхав до Граца, де викладав історію в ун-ті.

Досліджував історію, археологію та етнографію Буковини і Гуцульщини. Його праці з фактологічного погляду є цілком об'єктивними і мають деякі особливості. Він писав тільки про те, що бачив. У його дослідженнях немає згадок про попередників. Ця